

ביוס ואמנות

יוסף שכטר

מזון והמוציא מתוכו שיירי-מזון. יש לפוליפוס זרועות או כפי-מישור, לעתים קרובות הן עשר במספר, והזרועות אינן אלא ניצנים צעירים וגם הן שקי-קיבה כפוליפוס הראשון. הזרועות הם ילדים שנשארו יושבים וניזונים משק-הקיבה של האם, וכבר קיבלו על עצמם פעולות מיוחדות שהם צריכים לעשותן. אם נשברת זרוע אחת, היא נעשית חישי-מהר לבעל-חיים עצמאי. הפוליפוס הראשון עם זרועותיו הוא לפחות בחינת משפחה, אבל ההתפתחות נמשכת הלאה בכיוון למדינה. המבנה של הפוליפוס לא היה משוכלל, כי בשעה שבלע מים היה זו קדימה, ובשעה שפלט מים היה דוחה את עצמו לאחור. פעם המציא הטבע המצאה: הוא חילק את הגוף של הפוליפוס לשני יים ויצר פוליפוס עם שני שקי-קיבה שהאחד רק בולע ומקבל לתוכו והשני רק פולט ומוציא מתוכו, באופן שהבליעה והפליטה אינן מכוונות זו נגד זו. הופיעה התולעת.

התולעת אשר במים במידה שהיא נושאת את פרייה בתוכה, היא שמה את ילדיה בין שני החלקים העיקריים של גופה ואינה שמה אותם בראשה ולא בפי הטבעת, והאברים שהיו נתלשים ונופלים החוצה נעשים מעורים בגופה. כיון שה- צאצאים מן השלב הראשון ומן השלב השני ומשלבים יותר מאוחרים נשארים מאוחדים באותו הגוף ואין זה מונע את הברייה מפרייה ורבייה, נעשית הברייה ממשפחה למדינה. בריות שעשויות להיות גדולות נעשו יותר קטנות במדי-נה הכללית. יש בריות שאילו היו בחוץ היו נראות מבעד למיקרוסקופ ובהיכנסן לתוך מבנה מדיני גדול יותר הן נעלמות לגמרי ואינן נתפסות גם על-ידי מכשירינו המשוכללים ביותר. הבריות הנראות לעין מאבדות את התבנית החיצונית המוכרת לנו בדרך לספציאליזאציה מתקדמת. אנו מבחינים בטבע — דבר זה נוגע גם לצמח וגם לחי — בין שתי לידות, בין לידה לצד פנים

הדברים הבאים רובם ככולם הם תמצית הר-צאה שכתב אַרנסט פורמן בשביל תערוכה של צילומי צמחים שהתקיימה באחד המוזיאונים ב-גרמניה סמוך לשנת 1930*.

האורגאניזם כמדינה

צמחים ובעלי-חיים נמצאים שנים לאין-ספור על פני האדמה, ומתוך המאובנים אנו למדים, שצורות-חיים אלה יש היסטוריה ארוכה מאד, והצורות הן לפי מהותן — מדינות.

פורמן מביא דוגמה: יצור פשוט מאד, מראשי-תם של החיים האורגאניים, הפוליפוס (הידרה). בעל-חיים זה אינו אלא שקי-קיבה המקבל לתוכו

* על ארנסט פורמן עיין בהערה למאמרי "הכוהן, מהותו ודמותו", "מולד" חשוון-כסלו תשכ"ו, מס' 207-205.

מחקרי-התבוננותיו של פורמן היו מכוונים לחדש אופן-מחשבה ותפיסת-עולם ששררו לדעתו בתרבו-יות קמאיות ובדתות קדומות. תרבויות ודתות אלה כללו לדעתו ידיעה ביולוגית רבה, בינה רבה בתר-פעות-הטבע, מעין אותה ידיעה שהאקולוגיה מנסה כיום להשיג בהיקף רחב. פורמן התחיל לפתח את תפיסת-העולם שלו בשנת 1907 לערך, ומאז עד מותו — בשנת 1956 — חשב וכתב הרבה בענין. תמונת-העולם הפיסיקאלית המקובלת בזמננו לא היה בה כדי להשביע את רצונו של פורמן משום שיש בה מרחק בין המחשבה ובין יסודות הקיום, בין המחקר והחיים, בין הדת והחיים ובין האמנות והחיים.

לדעת פורמן אין אילן-יוחסין המיוחד לצמחים ואילן-יוחסין אחר המיוחד לבעלי-החיים, אלא יש אילן-יוחסין אחד המשותף לצמחים ולבעלי-החיים. הצמחים מתפתחים על יסוד ההתפתחות של בעלי-החיים, ובעלי-החיים מתפתחים על יסוד ההתפתחות של הצמחים. החמרים נמצאים בהומוס שאליו שבים בעלי-החיים וממנו ניזונים הצמחים. גם האדם תלוי בצמחים ובעלי-החיים שקדמו לו, ויש השפעה רבה לטיב התזונה על תכונותיו של האדם. בלי קיום של מחזור חמרים בין הצומח והחי, אין לצמחי-מאכל ולצמחי-מרפא ערך של מזון מלא לאדם. הנני מודה למר ש. פ. גוטפלד מקרית-ביאליק על שהעמיד לרשותי את כתב-היד של ההרצאה ועל שעזר לי בעצתו בחיבור המאמר הזה.

האדם קולט בלי הרף את תכונות-החיים של הב-
ריות העומדות לרשותו והעשויות להיקלט בתוכו.
החומר, העפר-הטיט, שממנו יצר אלוהים את
האדם היה תוצאה של העולמות והבריות שחיו
קודם לכן. העפר-הטיט נושא בקרבו את הזכרונות
היוצאים מחיים קודמים, ומשמעות זו של העפר-
הטיט היתה ידועה ליוצרי הדתות. הפלא באדם
הוא בזה שחומר הקטן בחיצוניותו, שגובהו כמטר
ושמונים, יכול לכלול בפנימיותו עולם ומלואו.
האדם אינו רק כתר הבריאה, אלא הוא גם הסכום
של כל הבריות שקדמו לו.

אנחנו חורשים חורעים בשדות, אבל היבול
אינו בא אלא פעם אחת בשנה, זאת אומרת: רק
אחרי עבודת-חיים שלימה יכולות מדינות-צמחים
קטנות אלו להשיג את האציל ביותר שניתן להן
להשיג מבחינת הווייתן. אם הדבר אינו עולה
בידן מחמת בצורת או משום רטיבות או מסיבות
אחרות, אז תקופת-חיים זו היא אבודה בשבילן.
בני-האדם אינם נבדלים בענין זה באופן מהותי
מעשב השדה. אנחנו יכולים להיות כבירים אם
חיינו הפנימיים נבנים בשלימות, פריינו יכול
להיות עצום אם מדינת-האורגניזם שלנו מגיעה
למלאות, ויש בתוכנו אנשים שהם נושאים פירות
טובים באופן מסודר ושווה מדי שנה בשנה, (ויש
כאלה שהם נושאים פירות טובים אבל הפירות
הם זרים לאנשי סביבתם, ואף נדמה להם שהם
מורעלים ומרעילים), ויש שאינם נושאים פירות
בשלים אלא פעם אחת בחייהם.

יש נקודות חשובות שבהן אנחנו נבדלים מכל
הצמחים ובעלי-החיים: המדינה הפנימית של ה-
אורגניזם שלנו גדלה ויכולה לגדול בלי הפסקה
עד סוף חיינו, והפירות של שנות החיים שלנו
אינם דומים זה לזה, ויש והצמיחה שלנו מכוונת
דרך עשר או דרך חמישים שנות-יבול לפרי אחד
שהוא העיקר והוא המטרה.

השרך מושפע רק מעט ממקומו, הוא משליך
תמיד אותם הדרבנים, עץ האגוז נושא תמיד אותם
האגוזים, הנפש ותוכן-המחשבה נשארים בעיקרם
שוים באלף דורות של עכברים (אם-כי אפשר
ללמד בעלי-חיים כאלה ולהקנות להם תכונות),

שהיא לידה לשם שיכלול פנימי, לבין לידה שמ-
טרתה היא ההמלטה לחוץ. בדרך כלל אין אנו
חשים מה גדול הוא מספר האינדיבידואים הברא-
שיתיים הכלולים בחיה, בצמח או באדם. אנחנו
מדברים על אדם פלוני וחושבים שהוא יחידה
ועל אדם אלמוני וחושבים שאף הוא יחידה, אבל
גודל המדינה של האחד נבדל הבדל עצום מגודל
המדינה של האחר, כי גודלה של כל מדינה הוא
תוצאה ממספר הלידות שהיו מכוונות בה כלפי
פנים ומאירגון. כל עלה ועלה בצמחים הפשו-
טים: השבטבט, השרך והאשנה (הטחלב) מורכב
מיחידות קטנות רבות הדומות זו לזו. צמח כזה
דומה יותר לחוטר-אלמוגים מאשר למדינה, ואף-
על-פי-כן כבר יוחדו בו יחידות מסוימות למבנה
הגבעול ויחידות אחרות למשימות אחרות. כל
צמח שאנחנו מכירים הוא כבר בבחינת מדינה,
אלא שיש מדינות קטנות שהן עדיין כיחידות
סובייקטיביות ויש מדינות שהן בעלות אירגון
שלם ובהן חלוקת תפקידים מלאה.

ובענין זה אין הבדל מהותי בין החיה לבין
הצמח. צמח כגון החמניה מקביל באופן מפליא
למדינת-דבורים. בתוך הכותרת של הפרח מרוכז
האורגניזם של הלידה, בו נוצרים התאים תא
אחר תא ונעשים לברייה חדשה. בקרקע הפרח
של החמנית סובבת כביכול כעין מלכת-דבורים
ופוקדת תא אחר תא עד שמלאכת הלידה נגמרת.

האדם

האדם הוא כתר הבריאה — כך נמסר לנו מדו-
רות. משפט זה נעשה נדוש ואינו עשוי להשפיע
עלינו, אבל יש בו משהו נכון ויש לתת לו תוכן.
מתוך הסתכלות בטבע אנו למדים, שכל ערך-חיים
(תכונה) שיצרה איזו ברייה שהיא, קטנה או גדו-
לה, אינו כלה ואובד, כי הבריות הבאות אחריה
מקבלות את כללות המורשה ומורישות אותה
לצאצאיהן*. תכונות וצורות שהתחילו להתפתח
ולא באו לגילוי באורגניזמים מופיעות אחרי
זמן, לפעמים אחרי זמן רב, כשהן כבר מפותחות.

* עיין להלן בסעיף האחרון.

הקונצפציה. אף-על-פי שהקונצפציה והמפעל סמוכים זה לזה, ואף נכנסים זה לתוך זה, בכל זאת ברור שכשרון-המעשה אינו יוצר את האפשרות של הקונצפציה. כשרון-המעשה תלוי בקונצפציה ואין הקונצפציה תלויה בכשרון-המעשה, וכשם שגם אם חלשה, אם חולה, ואפילו אם בעלת-מום יכולה להביא זרע-אדם מושלם להתפתחות מלאה בגופה, כך יכולה הקונצפציה ליצור לעצמה אמצעים לביטוי באופן שאינו מובן לנו.

מבחינים בין סוגים שונים של הצטלבות: יש הצטלבות שהתקיימה, כאמור, כבר אצל ההורים של האמן; ויש הצטלבות המתחוללת בתוך החיים של האמן בעקבות פגישות מכריעות; ויש הצטלבות עם הגעגועים של כלל האנשים שמסביב לאמן. היבול העשיר והגדול הוא מן ההצטלבות של ההורים, והוא בא מן העבר, אולי מן העבר הרחוק; בהצטלבות של הפגישות בהווה נוצרים מפעלי-אמנות מתוך תשוקה לאהובה או מתוך תשוקה למורה; ובסוג השלישי של הצטלבות בא רוח הזמן לכלל ביטוי. טיבו של הגאון הוא קבוע ועומד בעיקר מצד אבותיו. הוא הולך בדרכו וכמעט שאינו ניתן להשפעה. הירושה שמקבל הגאון בלידתו מאבותיו הוא קניין שממנו יכולים להתפרנס בני-אדם לאלפים ולרבבות. להורים שעדיין היו משותקים קודם לכן ובכל זאת כבר חשו שהם מוכנים לפעולה, נולד יורש היודע לכלכל את רכושם והמסוגל לתארו ולעבדו ולהפוך אותו למפעל. אבל האדם היוצר לרוב מתוך הצטלבויות עם האנשים שבסביבתו הוא תופעה מסוג אחר. שומה עליו לדעת, שהעושר הפנימי שלו אינו בלתי-מוגבל, הוא לא יוכל ליצור בלי הרף מתוך האני שלו אם לא ירצה לחקות את עצמו תמיד, עליו ליצור בתוכו יכולת לרגררציה, להתחדשות.

יש אמן שניחן בכשרון לקלוט את קריאות "הצילו" של הזמן. הקריאות הן כקריאות SOS שמשמיעות האניות בסערה, ופשוטן כמשמען: Save our Souls — הצילו את נפשותינו, כי געגועי-הזמן אינם מכוונים לסיפוק אלא להצלת

אבל האדם יכול לחולל שינויים מרחיקי-לכת בחייו. האפשרות לחיות את השינויים הפנימיים ולהצמיח צמיחה פנימית בקנה-מידה כה גדול הוא הפלא של חיינו. זוהי נקודה שאין להתעלם ממנה בחשבנו על חיינו של האמן היוצר.

ההצטלבות וההתעברות *

גרעין הפלא באדם הוא ההצטלבות. הלידות החשובות בלידות המרובות שלנו אינן מביאות ליציאתם של הולדות מתוך האורגניזם שלנו אלא לכניסתם פנימה עד שהם נבלעים בתוכנו. הפרייה ורבייה שלנו לצד פנים מביאה לידי גידול בלתי-פרודוקטיבי, ומשום כך חשובים הם היחסים ההדדיים שבין בני-האדם המבוססים על הצטלבות הנקראת הצטלבות רוחנית ולאמיתו של דבר היא ענין של האורגניזם. ההצטלבות של מדינות שנבנו והתקיימו באופן נפרד זו מזו עשויה להיות פורה באופן יוצא מגדר הרגיל. הפגישות שלנו עם אנשים ותרבויות הן מכריעות לגבי כל חיינו. אמנם יש תקופות — כתקופה שקדמה לתקופתנו — שבהן נשפך על האנשים באופן פראי מכל מה שיצרו זמנים רחוקים ועמים זרים, ובתקופה כזאת מוכרחה הצמיחה העצמית להידחות לזמן מה, אבל הפגישות הן מקור חיים, והמתבונן בחייהם של אמנים ומשוררים יווכח שהווייתם מקבלת את ערכה ואת תמורותיה מן הפגישות הגדולות שלהם. ההצטלבויות המכריעות הן אלו החלות כבר בשעת לידתם של האמנים והמשוררים. הקוטבויות בחיים של הוריהם לא הגיעה לכלל איוון; הגיגוד בין ההורים היה כה גדול שהיה מוכרח לבוא למזיגה בילד כדי לאפשר מגע בעל כוח פעולה וצמיחה משותפת. הרוצה להבין את האמנות ואת האמן מוכרח להתקרב לביולוגיה במובן הרחב ביותר של המילה; הביולוגיה תהיה המקור שממנו יצטרך האדם לשאוב את בינתו באמנות.

העיקר במפעל האמנותי הוא הקונצפציה, ההתעברות. המפעל האמנותי אינו אלא העתק של

* את המונח "התעברות" במובן הרוחני שאלתי מן הקבלה.

צא באמצע, בין התקופות הקמאיות לבין ההווה: מלחמות ומפעלי-תרבות, דתות וטכניקות, אינם סיכומים גדולים העשויים לעזור לנו, כי כדי להתחיל ליצור אנחנו זקוקים לגדול ביותר. עקרון חשוב של העבר הרחוק הוא עקרון הזהות, והוא עקרון המפתח לפיענוח מסורות קדומות. האנשים הקמאיים הכירו, למשל, שהאם אינה קיימת רק באדם ובחיה ובצמח, ואינה רק הים שממנו נולד השמש, אלא הם ראו את האם גם באבנים ובבלוטות. הם ראו את האם באותו מצב גלמי של החרקים שממנו יצא בעל-החיים האחרון שבסידרה. הם חיפשו הווייה גדולה שהיא למעלה מן התופעות. בדרך-מחשבה זו הגיעו גם לאפשרות לשנות את עצמם. נתאר לעצמנו, אילו היה איש הודו חי באותם הזמנים הרחוקים, והיה מרגיש שמשוהו בקרבו אינו זורם, היה חושב על הזורם בכלל, על עקרון המים של העולם. הוא היה מוציא במחשבתו מתוך עצמו והיה מוסר אותו — אם תרצה לומר כך — לתבנית של אגל הנמצאת לפניו לשם מדיטאציה, ואחרי שהיה מכיר את הזורם במילואו עד שהיה תופס את העולם כולו כזורם, היה מקבל את יסוד המים בחזרה מן האלוהות, ואותו יסוד היה חודר בעוז לתוך האורגאניזם שלו עד שהיה פותר את שאלתו, שאלת המחסור בנרימתו. זהו אורח-חיים של מג, אבל בעצם אין זה אלא שימוש בעקרון הביולוגי של הזהות. אין אנחנו רוצים להחזיק כיום בשימוש הקמאי בעקרון, אבל רצוננו להחזיק בציור שקדם לשימוש והונח ביסודו*.

פראנות. לדעתו של פורמן אין צורך להיות דתי במובן השיגורתי וגם אין צורך להיות אנטי-דתי, אלא יש לקשר את ההווה הרוחני שלנו המכוון לעתיד עם העבר הקמאי של האנושות. פורמן התעניין במיוחד במסורות הטמונות בשפות של השבטים הפרימיטיביים. הלכסיקון הלשוני של עם או של שבט וקובץ-האגדות שלו הם — לדעתו — המקורות העיקריים של המחקר, והאבנים והחרסים עם הכתובות אין להם אלא ערך משני, כי בשעה שמתחילים להקים מצבות-זכרון לאידיאות, אז כבר עברו פורמן עמד על כך, שלפני היות הניסוח התיאולוגי של האלוהות היה קיים ניסוח ביולוגי, ובעתיד ישוב האדם לניסוח הביולוגי.

הנפש. כשאנו שואלים את האנשים למה הם נכספים, מה הם מבקשים לעצמם, הם מראים לנו במה היו בוחרים לעצמם: בית, כלי-בית, תמונות וכו', אך אינם מדברים על עיקר הכיסופים, על קריאות "הצילו". את הקריאות הללו קולט האמן. הקוראים עצמם אינם מעיזים לבטא את געגועיהם, וגם אינם חשים בהם אלא מרחוק. כל אדיבות זולה כלפי רוח הזמן אינה באה בחשבון בשביל האמן, משום שעליו ללכת בדרכו הוא.

עקרון הזהות

האמנות היא ברובה הגדול, ובכל הזמנים, אמנות דתית. נשאלת השאלה: כיצד נמיד שיד כיום באמנות, הרי המיתוס והפולחן אינם מושכים את לבנו? אנחנו הרחוקים מן הדת כיצד נוכל לזכות באמנות?

כדי לנסות לענות על השאלה הזאת עלינו לדעת, שהדתות הידועות לנו אינן אלא שאריות חלשות מתקופות גדולות של התבוננות, מחקר ויצירה. אם מקדישים לדבר מרץ ועמל רב אפשר להגיע ולהכיר במה עסק האדם בימי קדם. מתברר שהוא עסק בביולוגיה*, שהיתה לו תפיסת-עולם שאפשר להגדירה כתפיסה מלאה של הביוס. ובאותה נקודה שבה הפסיקו עמי-הקדם — אולי לפני שלושת אלפים שנה או יותר — לחקור ולש-אול, שם עלינו להתחיל כיום הזה**.

* המושג "ביולוגיה" מקיף וכולל אצל פורמן את כל החומר שבעולם, כי כל החומר הוא לדעתו תוצאה של תהליכי חיים. גם החומר הנח עכשיו בצורת דומם עלול לחזור לפעילות היה מחודשת אם התנאים יתאימו לכך.

** משמעות מפעלו של פורמן היתה, כאמור, סלילת דרך בלתי-אמצעית מן העבר הרחוק אל העתיד. הוא חתר לתפוס את העבר הרוחני של האנושות בכללותו; לא הסתמך רק על הנתונים ההיסטוריים שתאריכיהם מוכחים ועל הממצאים של החפירות, אלא שאף להגיע למפעל הגדול שקדם לכל אלה, מתוך הרגשה שהאדם זקוק לעבר גדול כדי לעמוד על רגליו בהווה. לדעתו התרכז האדם שחי בתקופות ההיסטוריות הקלאסיות בדברים משניים, ועל כן שכח את אשר יצר בתקופות הפריחה הקמאיות. העיקר בתקופות הקמאיות לא היה בנוי על טעויות ואמונות טפלות כמו שמקובל לחשוב, אלא על התבוננות נכונה בטבע. וגם היום עלינו לחפש דרכים להתבוננות כזאת כדי להגיע לדת ללא-

ליחה לייצר צבעים, רעלים צמחיים ותרופות מן החמרים של הפחם המקבילים לאלה המיוצרים מבעלי-חיים. הפליאה היא רק פליאה למחצה, כי התוצרים האלה היו תמיד כלולים ומובלעים בתוך המסה של הפחם עד שבאה הכימיה והצליחה להבדילם ולהוציאם לאור. התחיה של הפחם היא דוגמה לנושא שיתכן והאמנות של מחר או של מחרתיים תתפוס אותו.*

אנו יודעים — כשם שידעו זאת בני-האדם בכל הזמנים — שאחרינו יבואו אנשים שישתמשו בנו ובהישגינו כסולמות לעלייתם, ואף-על-פי-כן אנו רשאים לחפש דרכים כדי לתפוס ולתאר את המשמעות של הביסוס בשלימותה, ובשעה שתתחיל האמנות להרגיש זעזוע גדול — אולי הזעזוע הגדול ביותר של כל הזמנים — לא תיבנה מרי-טואל מצומצם אלא מתפיסת-טבע שלימה.

המדע יצר הרבה בשנים האחרונות, אבל הוא לא איפשר לאנשים מבחוץ לקחת חבל במדע באופן שיביא אותנו כולנו לתנועה, ויש לנו הרבה שם שמה שנוצר במדע לא הגיע עדיין לתודעתו של המדע עצמו. המדע לא הביא לתפיסת-טבע גדולה, ודווקא תפיסת-טבע כזאת נחוצה לנו כדי שתמלא את מקומה של הדת בחיינו. בכל אופן ברור לנו, שאמנות בלי תוכן-חיים מלא אינה אפשרית, והמשימה היא לעזור לבנות תפיסת-עולם שהיא תפיסת-טבע גדולה, והדומה ביסודה לתפיסת-העולם הקמאית**.

* פורמן עומד על כך, שבשעה שאנחנו משתמשים בשמן-אדמה כדי לנסוע במכונית שלנו, עלינו לדעת כי דגים מתקופות קדומות הם המאפשרים לנו את הנסיעה; אלה כוחות-חיים שנקברו לפני זמן רב, שאנו משתמשים בהם עכשיו מחדש כדי לאפשר לעצמנו תנועה, ויש ערך לתודעה שהערכים (התכונות) של ההווייה אינם כלים ואובדים, אלא מתחדשים ונכנסים שוב לפעולה.

** פורמן מתקרב כאן להשקפה של הדתות על הישוארות הנפש, אלא שעל ה"אני" להיכלל ולהיבלע בתוך פרוגרסיה אין-סופית, כי ההישוארות והמשך החיים נתפסים כחלקים בתהליך תמידי, כהיזכרות אורגנית ולא כהישוארות אישית. יחד עם זה מטילה השקפה זאת משימה על האדם ליצור במידת האפשר ערכים נפשיים בשלים כדי למסור אותם לבאים אחריו שירכזו אותם וישתמשו בהם, ובאופן זה יתקיים אחרי היעלמו.

מדברים על האנימיזם של הפרימיטיבים. מלה זו פירושה: מתן נפש, וזה ביטוי חשוב ביחסנו ליקום, אבל משתמשים בו לגנאי, משום שאנחנו מכירים את האנימיזם מתקופות הירידה של העמים, אבל אין לשכוח שמתן-הנפש היה בתחילתו תוצאה של מחקר רציני ושל גישה נכונה לעולם ולחיים. בן השבט מאורי שהיה צריך לעץ בשביל הסירה שלו היה מדבר אל העץ ואומר לו לשם מה עליו לשוט בסירה. הוא דיבר על העץ כדבר איש אל אהיו, מתוך ידיעה שאהיו נוצר באופן הדומה לאופן שבו נוצר הוא עצמו. מתוך תפיסת-עולם כזאת ומתוך אורח-חיים כזה נוצר האמן הקמאי ונוצרה האמנות הקמאית. וכן בעתיד. מתוך בינה במהותו של היקום ומתוך חידושו של עקרון הזהות יוצרו סמלים שישאו את אורם בקרבם. יתכן שטרם נספיק לתפוס את הסמלים החדשים וכבר יכנסו באופן בלתי-אמצעי לתוך האמנות שתיווצר, משום שחיינו הם יותר מודעים, יותר חפשיים ויותר מהירים מאשר החיים בעבר, ויתכן שיעבור זמן רב עד שיכנסו הסמלים החדשים לתוך האמנות. בכל אופן יש לנו ההרגשה שבלי מתן משמעות לחיים לא נוכל ללכת הלאה.

הישוארות הערכים

(הישוארות התכונות)

העובדה היתה ידועה בתקופות קדומות, שעל-אף התמורות המרובות שהאורגאניזמים נתונים בהם, הם מחזיקים בערכים הפונקציונאליים, בתכונות שרכשו לעצמם. כל ערך שנוצר בטבע נשאר קיים. אין דבר אבד בעולם. הדברים שנוצרו בזמן מן הזמנים, עצים, תולעים או חרקים, נשארים קיימים וממשיכים בדרכם, כי כל הבריות שבעולם משתמשות במה שיצרו אבותיהן, וכל תכונה שהושגה במשך ההתפתחות נכנסת שוב לפעולה בשעה שהיא חוזרת להווייה. כוחות-ההרס הגדולים: האש, המים, הקור והלחץ הגיי-אולוגי אינם יכולים לחסל תכונה שהושגה פעם על-ידי איזו ברייה שהיא. בעצם אין אבדון ואין מוות עלי אדמות, והשוב שהחוק של הישוארות הערך (התכונה) ייעשה מודע לנו, שיהפך לחלק מתודעתנו. התעשייה הפליאה אותנו בשעה שהצ-

שהוא יודע מה הוא רוצה ולאן פניו מועדות. תודעה זו עשויה לדעת פורמן לעזור לנו במתן משמעות לכול.

גוף ונפש

הטבע לא היה נותן שיהרסו את הגופים הרבים שנוצרו בבינה יתירה ובהקפדה רבה לולא היתה לחיי הנפש משמעות יותר גדולה שבבילו מאשר המספר הגדול של הגופים, לולא יצר את הגופים ככלי-קיבול לנפשות הפועלות בקרבם. די לנו שנתאר לעצמנו את הגופים ואת הנפשות כערכים חמריים גסים וכערכים חמריים דקים שבכוחם של הדקים לתת חיים לגסים וכבר אנחנו תופסים במידת-מה את טיבה של הנפש. הגוף והנפש קשורים זה בזה ובכל גירוי ודחף הם עוברים מזה לזה, הגופני נעשה נפשי והנפשי נעשה גופני. העוצמה ליצור כוחות נפשיים שונה היא בכל אדם. אדם גדול, אשר לו היכולת לתת חיות לאנשים אחרים, מוכרח לרכוש לעצמו כוחות חדשים, אבל גם כל השתתפות עמוקה של אדם פשוט בחייהם ובגורלם של אנשים אחרים וכל תיאור רציני של דמויות ודימויים דורשים כוחות יצירה, ומשום כך על האנשים הפועלים בתחומים אלה ליצור בקרבם כמות גדולה של כוחות-נפש חדשים. ולא רק הכמות של כוחות-הנפש קובעת, אלא הכמות והאיכות כאחת וכן מידת ההתאמה של הכוחות לאנשים הזקוקים להם קובעות הן ביצירה. נפש אינו דבר הקיים ונשאר בעינו ללא שינוי, אלא כשם שבגופנו נופלים תמיד גידים ושרירים ויש ליצור חדשים במקומם, כך הוא הדבר גם בכוחות-הנפש. הנפש היא איכות שניתן להעלותה ולהחליפה, והפרודוקטיביות היא המכ- ריעה בחיים. את כוחות הנפש שאנחנו צורכים יש ליצור מחדש, ועד שההתחדשות מתרחשת — אנחנו עייפים. וכשם שאין אנחנו בטולי-כוח לחלוטין אחרי ריצה אחת, כך הדבר גם בנפשיות שאין אנחנו מוציאים כוחות נפשיים למעלה מא- קונומיה מסוימת. אם אין גורם היוצא מן הגדר הרגיל, אם אין נסיבות מיוחדות לכך, אין אנחנו נוגעים במלאי הנפשי שלנו. לפיכך טבעי הוא

הרעיון העיקרי בכתביו הרבים של פורמן הוא שיש לחדש את תפיסת עולמנו על יסוד של ביו- לוגיה במובן הרחב ביותר של המלה. פורמן ניסה לבאר את כל המתרחש בעולם ביאור ביולוגי ולקרוע חלונות לבלתי-ידוע במידה שאפשר לה- גיע אליו ולעקוב אחריו. גם השינויים שהאדם מחולל בטבע נעשים לדעתו בפקודת הטבע. הט- בע מנצל את האדם כדי להחיות את הטמון בו, את הנידון להיות שקוע באדמה שאינו יכול לקום בעצמו ולצאת לאור. הטבע רוצה להחיות "מתים" ועל כן הוא שולח את האדם להקימם לתחיה. גם המעצורים שייכים לדעתו למהותו של הטבע והם חשובים כדי להביא את הכול לפעולה נמרצת, לעיכול, לעיבוד, לתמורה ולהתחדשות. הדחף להעלאה עצמית הוא קו חשוב בהתפתחות. ההור- ייה דורשת מבריותיה להגיע לעידון בלתי פוסק וגם היסורים הם אמצעים של הטבע. יש בטבע התנגדויות ואויבים קשים לעידון וההישגים מוש- גים במאבק קשה. אם מביאים בחשבון את הכא- בים של היצורים כגורמים לתמורות ולהתחדשות, מתקרבים בזה לאלכימיה הישנה (ואין להתייחס רק בשלילה לאלכימיה, כי היתה בה גם דעת של ממש).

מיליוני יצורים צריכים לפעול יחד כדי שית- הווה יצור בעל ערכים גבוהים, ולא נכון הוא לחשוב שהכמות העצומה של העודפים הופכת כולה שוב לחמרי-גלם כימיים. לא הכול מת, כלומר נח, נשאר שקוע ללא פעולה, כל דבר מקרין, אלא שבמצב של "מוות" אין להקרנה עוצמה. צורות החיים מוכרחות להתפתח קודם כל בהמון. רק כמויות גדולות בעלות רמה מסוימת מאפשרות בניינים חדשים. אילן מפיץ רבבות זר- עים ורק אחדים מהם נקלטים, אבל הרבים שאינם נקלטים הם הכרחיים, כי בלי המהות שבהם לא תיתכן צמיחה והתפתחות. הביולוגי-פרימיטיבי מתהווה ומתחדש תמיד על פני האדמה, ועל יד הצמחים ובעלי-החיים הנמוכים מתהווים ומת- ר- בים בלי הרף גם יצורים בני דרגות גבוהות. גם הקאטאסטרופות שבטבע הן בעלות משמעות ו- עורות ביצירתם של ערכים. יש לתת אמון בטבע

רבות, ובהתפוררו הוא מחזיר את הנפשות לבני-האדם או ללידות העתידות לבוא. את הבלתי-אפשרי לא ישיג, אבל את האפשרי עליו לתת שיתרחש ושלא יהיה מוגבל. אין להפסיק את התהליך הנפשי, כי אין לך דבר שהוא קבוע מראש. יש שדות-ראייה מצומצמים ויש שדות-ראייה רחבים שבהם מביאים הרואים דברים רבים לידי התאמה, וכשם שמרחיבים את הנשימה ואת הגשיפה וגם את הראייה, כך ניתנת גם הצרות הנפשית להרחבה. מי שאינו הולך עד הגבול, נעשית נשימתו צרה, וגם היקף הראייה של עיניו נעשה צר. כל תורה דתית וכל מפעל אמנותי גדול שואפים להרחיב את הנשימה ואת שדה-הראייה של האדם ומעוררים אותו שיקשיב לקולות הגבוהים ושידע להכיר איזה מן הערכים שבפנימיותו הוא גבוה ואיזה מהם הוא נמוך. זהו העיקר בדתות ובמפעלי האמנות.

הערותיו של פורמן הן ביולוגיות ריאליסטיות ועל כן יש להן חשיבות בשביל בן דורנו הנוטה לריאליזם. אין בהן מן האידיאליזם המופשט וגם לא מן המאטריאליזם המכני הגס ומשום כך יש בהן שביל להתעלות. עקרונות הריכוז, העידון וה-התחדשות הם לפי פורמן עקרונות היקום כולו, ויש בהתבודדות זו נקודת-מוצא לתורת האדם.

הדבר, שבשעת מותנו נשארים בנו עדיין כוחות שלא השתמשנו בהם והם שואפים למעמד חדש. כל עוד אנחנו קיימים בחומר, בגוף, יש בגוף חיות נפשית לפי מצבו והוא אינו מפקיר את הנפשי שבו, כי גורל אחד לגוף ולנפש, אבל עם רדת החומר יורדת גם הנפש והיא שואפת לעלות מחדש, והמטען של הכוחות הנפשיים מנסה לעבור לנושא אחר.

כל אדם שאנו באים אתו במגע, אנחנו נותנים לו כוחות נפשיים, אבל הגתינה היא בדרגות שונות ולפי אקונומיה שונה. אם החבר-השותף שלנו מוכשר לכך, אנחנו עשויים להעביר אליו כוחות נפשיים חשובים ולהביא אותו לפעילות, אך הפעילות שאנחנו עוררנו אותה עשויה להיות מופנית נגדנו או נגד אחרים, וכן היא עשויה להיות מכוונת לאיזו פעולה שאינה בתחומנו. הנפש יוצרת יום-יום מחדש, ויש להוציא ערכים כדי לקבל תמורתם ערכים אחרים. העוז שרכש האדם לעצמו הוא הקובע את ערכה של הנפש. אם כל מה שרכש האדם לעצמו הותך ונעשה בקרבו ליחידה שלימה, נוצר זרע חדש, וחשוב הוא שיתקיים הזרע, ושהגוף בעל הנפש הזאת יושלך בקרב אנשים חיים ושנשמים חיים יקבלו אותו. יש אדם שיש בו עוז רב והוא יכול לאחד בקרבו נפשות